

Listéra

1 - 2008

TELEMARK BOTANISKE FORENING

LISTÉRA - Tidsskrift for Telemark Botaniske Forening
(NBF, Telemarksavdelingen)
23. årgang, 2008, nummer 1

*****

ADRESSER OG TELEFONER:

TELEMARK BOTANISKE FORENING, org.nr. 989 212 621
Postboks 25 Stridsklev, 3904 Porsgrunn. Girokonto: 0530 3890647
Foreningens e-mail-kontakt: a-jhalvo@online.no
Foreningens hjemmeside: www.miclis.no/tbf

Kasserer: Åse Halvorsen, Langerødvegen 4, 3719 Skien
Tlf.: 35 50 01 35

Styremedlem: Esther Broch, Oscars gate 53, 3725 Skien
Tlf.: 35 53 05 86

Styremedlem: Christian Kortner, Berghammeren 6, 3727 Skien
Tlf. 35 54 57 54 / 918 94 169

Styremedlem: Bjørn Erik Halvorsen, Utsikten 4, 3911 Porsgrunn
Tlf.: 35 55 42 57

Styremedlem: Trond Risdal, Orionvegen 88, 3942 Porsgrunn
Tlf.: 35 51 29 69

1. Varamedlem: Gunnar Schulstok, Nensetvegen 34, 3736 Skien
Tlf.: 35 59 75 02 / 911 46 597

2. Varamedlem: Anne Vinorum, Raskenlundvegen 29, 3928 Porsgrunn
Tlf: 35 51 41 17

Floraatlas: Bjørn Erik Halvorsen,
Roger Halvorsen, Hanevoldvn. 15, 3090 Hof
Tlf.: 415 05 412,
Trond Risdal

*****

I redaksjonen:

May Berthelsen (may.berthelsen@gmail.com), Norman Hagen (atele@online.no),
Kristin Vigander (kristvi@gmail.com)

Forsidebildet: Tretroll. Foto Norman Hagen
ISSN: 0801 - 9460

GROBLOM – GULLRIS

Solidago virgaurea

Navnet gullris er antageleg overteke frå svensk. Denne planta var i eldre dagar vanleg til handsaming av sår, og er framleis aktuell i urtemedisinen, især som nyrestimulerande middel og ved gikt-reumatiske sjukdomar.

Her i Tjønnegrend var groblom det vanlege navnet. Det blei koka saman med fløte og bruka på såre jur og spenar. Dei kyrne dei hadde var små og spreke, rosute og vakre, dei var flinke til å taka seg fram om terrenget var litt ulendt.

Dei fann seg gode munnfullar der det var kvistevasar og steinrøysar, dei let seg ikkje hindre av eit gjerde eller ei grøft heller. Dei nytta beitet maksimalt, om juret fekk litt risp eller sår var det til vanleg ikkje alvorleg. Litt groblomsalve kunne kurere det.

Men so blei dei bytte ut med den mykje større NRF-rasen, dei mjølka mykje meir, men var store og tunge. Dei hadde store krav til beitet og greidde ikkje å ta seg fram der terrenget var for ujevnt. Kulturbeiter måtte til, det måtte ryddast og planerast ut.

Dei store kyrne var framavla til å mjølke mykje meir enn det var naturleg for ei ku. Kraftfor og kunstgjødsling av beitet måtte til. Store dyrlegerekningar fylgde gjerne med. Dei småe bøndene sleit seg ut og måtte legge ned. Nokon meinte det var ei styrd nedlegging av jordbruket i fjellbygdene –

Sigrid Nordskog, Tjønnås,
Tjønnegrend
Tjønnegrendserien

HVOR BLIR DET AV MASKEBLOMSTENE?

Kristin Vigander

Reidar Elven har nylig skrevet en artikkelserie i Blyttia om 'bakgrunnen for endringer i Lids flora 2005'. Her gjennomgår han en del prinsipper og fagtermer, og gir et innblikk i årsaker til endringer i navneverk og systematiske oppfatninger fra 1994-til 2005-utgaven av Lids flora.

Men en av familiene har han ikke tatt for seg ennå – nemlig maskeblomstfamilien. Vi leser i Lids flora:

”Maskeblomfamilien er svært heterogen og truleg ”unaturleg”. Behandling av molekylære data viser at slektene her hører til minst fem familiar: *Scrophulariaceae* s. str. (hos oss truleg berre *Scrophularia* og *Verbascum*), *Plantaginaceae* s. lat. (kjempefamilien saman med storparten av slektene i ”gamle” maskeblomfamilien, hesterumpe *Hippuris* og vasshår *Callitriche*), *Orobanchaceae* (snylterotfamilien

Mørkkongsslys *Verbascum nigrum*
Foto Norman Hagen

saman med underfamilien *Rhinanthoideae* og slekta *Lathraea* frå maskeblomfamilien), *Calceolariaceae* (tøffelblomfamilien, *Calceolaria*), og *Phrymacea* (gjøglarblomfamilien, med bl.a. *Mimulus*). Denne omveltinga blir ikkje gjennomført i denne utgåva.”

Nei, vel – så her skjer det endringer som ennå ikke er kommet med i Lids flora. Jeg blir nysgjerrig, og leter etter informasjon på Internett. Dette finner jeg på Wikipedia:

”Maskeblomstfamilien

(*Scrophulariaceae*) er en plante-familie som tradisjonelt har omfattet

Brunrot *Scrophularia nodosa*
Foto Norman Hagen

ca. 280 planteslekter. Plantefamilien har representanter i store deler av Norge og mange hageblomster tilhører maskeblomstfamilien. Etter nyere taksonomiske oppfatninger vil maskeblomstfamilien bli sterkt redusert idet de fleste slektene som tradisjonelt har tilhørt denne familien, vil bli overført til kjempefamilien (*Plantaginaceae*). Etter denne oppfattelsen av disse familiene vil det hovedsakelig være to slekter med norske arter igjen: brunrot (*Scrophularia*) og kongsllys (*Verbascum*). Kjente slekter som veronika, revebjelle og torskemunn vil bli plassert i *Plantaginaceae*, mens slektene med halvsnyltere som øyentrøst, marimjelle og myrklegg vil bli ført sammen med helsnyltende slekter som *Orobancha* i *Orobanchaceae*.”

På Wikipedia fant jeg denne listen, som angir norsk plantenavn, slekt og ny familie:

Kongsllys *Verbascum Scrophulariaceae*
 Brunrot *Scrophularia Scrophulariaceae*
 Evjebrodd *Limosella Plantaginaceae*
 Gjøglerblomst *Mimulus Plantaginaceae*
 Prydløvemunn *Antirrhinum Plantaginaceae*
 Småtorskemunn *Chaenorhimum*
Plantaginaceae
 Torskemunn *Linaria Plantaginaceae*
 Murtorskemunn *Cymbalaria*
Plantaginaceae
 Revebjelle *Digitalis Plantaginaceae*
 Veronika *Veronica Plantaginaceae*
 Marimjelle *Melampyrum Orobanchaceae*
 Øyentrøst *Euphrasia Orobanchaceae*
 Rødtopp *Odontites Orobanchaceae*
 Engkall *Rhinanthus Orobanchaceae*
 Myrklegg *Pedicularis Orobanchaceae*
 Svartopp *Bartsia Orobanchaceae*

Nei, det skal ikke være enkelt for en skarve amatør som lærte om plantefamiliene som barn, og som trodde hun visste hvordan en maskeblomst ser ut. Nå er det visst bare kongsllys og brunrot igjen i den opprinnelige maskeblomstfamilien, og familien kunne vel nesten bli omdøpt til 'brunrotfamilien'.

Og hva med kjempefamilien? Fra å inneholde noen få arter i Norge har den nå vokst til å omfatte 9 slekter – til og med den lille søte veronika er nå blitt en kjempe. Dette er så nytt at det ennå ikke er noen norsk flora som har tatt i bruk de nye familiene. En av artene som tilhørte – og fortsatt tilhører kjempefamilien – er groblad *Plantago major*. Fra en høgskolestudent som arbeider med en toårig master i naturfagdidaktikk har vi fått tilsendt en artikkel om groblad – 'Den hvite manns fotspor' – som kan leses i dette nummer av *Listéra*.

Kilder

Blyttia 2/2007
<http://no.wikipedia.org/wiki/Maskeblomstfamilien>
 Lids flora 2005

Forfatteren

Kristin Vigander Bærum
 E-mail: kristvi@gmail.com

“SKOGSBAER” OG “SKOGMOSE”

Anders Often

Når jeg skifter fra t-bane til tog på Nationalteateret stasjon har jeg ofte litt ekstra tid slik at jeg kan unne meg noen minutter hos *Mester Grønn* – den fine blomsterbutikken rett ved kiosken og den lille kafeen ved inngangen fra Haakon VII gate. Der er veldig bra betjening – faktisk både søte, hyggelige og tiltrekkende damer så det er lett å bli dratt inn – og damene er også temmelig tolerante overfor ventende passasjerer som slår i hjel noen minutter ved å late som de mest småkikker på blomsterutvalget.

Man kunne jo tenke seg at dette er kjedelig i en liten kioskreget blomsterbutikkfilial under en stor blomsterbutikk-kjede som *Mester Grønn* – men slik er det absolutt ikke. Det kommer flytende en tilsynelatende kontinuerlig strøm av nye arter og sorter av planter og andre blomster-butikkprodukter.

Kanskje gjenspeiler dette at det stadig er nye blomsterplanter som taes i kultur. Eller kanskje er det et tegn på at dagens marked er globalisert også når det gjelder prydplanter og tilhørende produkter. De store kjedene henter billige varer der de finner disse, og dette kan godt være en forsendelse fra blomsterhandlere i Danmark, Nederland eller Italia – og disse igjen kan ha fått sine varer fra lavkostland i tropiske strøk hvor som helst på kloden.

I blomsterkiosken på National-

teateret er det med andre ord en lett blanding av masseproduserte, forutsigelig arter som kommer i store kvanta, og tilfeldige rariteter som synes å bli tatt inn herfra og derfra som et resultat av at markedet er globalt, og at det for en litt kreativ og nysgjerrig innkjøpssjef alltid vil være noe nytt å hanke inn.

Hadde det samme systemet rådet for uteplanter kunne man vært engstelig for spredning av fremmede arter, og for ren svindel i den forstand at alt for mange arter som absolutt ikke ville tåle en norsk vinter kunne bli tilbudt for salg. Nå skjer jo dette også i noen grad ved at en del hagesentre kjøper inn alle sine busker og trær om våren og kvitter seg med alt før vinteren kommer. Er man ikke sortsbevisst kan man fort vekk risikere å få for eksempel roser eller bjørnebær som ikke har en sjanse i havet for å overleve en norsk vinter.

Men slik er det heldigvis ikke for potteplanter. Her kan man trygt kjøpe alt og prøve det i stua. Omtrent 90 % av alle verdens planteslag er jo slik laget at de ikke tåler frost, men de kan godt klare seg i ei norsk hverdagsstue – under forhold som knapt kan sies å være tropiske eller særlig plantevennlige med sin tørre stueluft og sitt begrensede lys – gjerne også av helt feil kvalitet. Plantene dør sakte og sikkert, men

har man ikke sterke kvaler mot litt plantepining og ikke føler alt for sterkt for plantenes hemmelige sjeleliv – helst kombinert med et lavt ambisjonsnivå som stueplantedyrker

Hos Mester Grønn Foto Anders Often

som følge av smått med plass – kan man glede seg over rariteten en tid inntil den kreperer, kanskje ha glede av å finne ut hva det er for slags merkelig skapning man har dratt i hus – og kanskje til og med finne et navn på dyret. Er man riktig heldig kan det hende at det kommer en ussel blomst før skabelonen vandrer heden.

Men en dag nær jul var det ikke en av de vakre tropiske orkideene eller eksotiske grønnpantene som fanget interessen, men to meget kjente og kjære norske arter som en tilfeldig tirsdag plutselig lå for salg – den ene pent buntet i små buketter, den andre pent innpakket i en flat og gjennomsiktig plastpose med varedeklarasjon på 5 språk. Produktnavnene var henholdsvis *Skogsbaer* og *Skogmose*. På godt norsk ville vi kalle varene *blåbær*

og *matteflette* [tidligere flettemose, nå dessverre *matteflette* etter siste norske mosenavneliste] – eller på latinsk *Vaccinium myrtillus* og *Hypnum cypressiforme*.

Helt på jordnet kan man vel heller ikke si at de valgte produktnavn er. Man skal jo ikke forvente at noen tar seg bryet med å undersøke om det man selger egentlig heter noe helt annet. Kreativiteten lenge leve! Og innen anvendt botanikk kan man i tillegg støtte seg på en lang og sterk tradisjon for det å lage personlige navn uten å bry seg med hvordan den aktuelle planten, mosen eller laven er navnsatt innen det biologisk fagmiljøet – eller mer spesifikt

“Skogsbaer” i plast
Foto Anders Often

innen botanisk litteratur. Hvem har da hevd på navn? Enhver idiot kan godt bestemme seg for at fra og med 16. januar 2008 vil jeg konsekvent

kalle *sykehus* for *søppelkasse* og *lungebetennelse* for *snyteskaft*. Man trenger ikke Tor Erling Staff som forsvarer engang – ingen kan stevnes for retten for slikt. Hvorvidt det er hensiktsmessig – enn si klokt – er en helt annen sak.

Men rett skal være rett, språk er hele tiden i utvikling, og uten forvirring, slurv, talefeil og isolasjon ville man jo ikke hatt alle de vidunderlig språk og dialekter man har. Og den som leser siste kompendium i læren om såkalte "landskapsplanter" [= busker og trær som brukes i grøntanlegg] oppdager fort at her har man virkelig lagt seg dette på hjertet og kjekt og greit omdøpt de fleste norske busker og trær – for eksempel fra *furu* til *skogfuru*, fra *gran* til *rødgran*, fra *barlind* til *europabarlind*, fra *pors* til *villpors*, osv. osv, – nesten 100 % ny navnsetting etter det man kunne kalle det "misforståtte språklige konsekvensprinsipp" hvor alle arter

Blåbær *Vaccinium myrtillus* i sneen
Foto Anders Often

Matteflette *Hypnum cypressiforme*
Foto Norman Hagen

innen samme slekt skal ha en og samme grunnstamme påsatt et prefiks som *myr-*, *flat-* eller *skog-....* eller *vorteknoll* som i den herostratisk berømte mosenavnlista fra 1984 blir til den kjente og kjære arten *vorteknollvrangmose* *Bryum rubens* – trolig fortsatt språklig rekord i vrien norsk botanisk navnesetting [zoologene har sitt å streve med]. Den dagen *Mester Grønn* har et skilt med denne mosen navnsatt og pent anrettet for salg skal jeg love å følge Pippis råd om å stå på ei kasse for å kunne bite meg selv i nesa.

Forfatteren

Anders Often, NINA, Gaustadalléen 21,
0348 Oslo E-mail: anders.often@nina.no

Listéra for 20 år siden: TINDVED I NORGE

Liv Schiemann

Vanligvis går vi ut i naturen om våren for å se og for å glede oss over plantene når de står i blomst, men tindved er kanskje en av de få artene som er finest om høsten. Jeg opplevde *Hippophaë rhamnoides* L. i sin fulle prakt i oktober i fjor. Like sør for Trondheim der elven Gaula munner ut i Trondheimsfjorden, finnes i dag et landskapsvernområde. Innenfor dette store våtmarksområde har vi Gaulosen naturreservat og Leinøra naturreservat. Det første er spesielt interessant med hensyn til fuglene som bruker området som raste- og hvileplass, overvintrings- og hekkeplass, det siste er botanisk meget spennende: i Leinøra naturreservat vil en ta vare på den enestående tindvedskogen.

Hva slags plante er så tindved? Hovedutbredelsesområdet ligger i Sentralasia, og den trives også bra i den kontinentale sørøstlige delen av Europa. Den indikerer et middels

varmt makroklima og den kan leve både i lavlandet og i fjellområder. For noen år siden så jeg tindved langs grus- og sandbreddene til noen elver i Alpene. Den tåler kulden godt, men denne egenskapen har den ikke alltid bruk for. Den vokser også langs kysten av Nordsjøen og av Bottenviken. Kanskje var det her langs Sveriges østkyst at *Linné* observerte denne planten og ga den dets latinske navn. Noen forposter i Norge finner vi i Trøndelag. Innerst i Trondheimsfjorden og ved Verdalsøra kan en glede seg over store forekomster av tindved. (Se i Lids flora fra 1985, s. 741 nr. 274 og i Hulten utbredelseskart nr. 1269).

Arten kan spres over store områder ved hjelp av fugler, frukten har god flyteevne og frøene har meget god spireevne. Fuglene spiser de saftige, orangerøde bærene, og så godt som alle frøene spirer etter å ha gått gjennom tarmtrakten. Økologisk

Utbredelsen av tindved (*Hippophaë rhamnoides*) (Fra Skogen 1963).

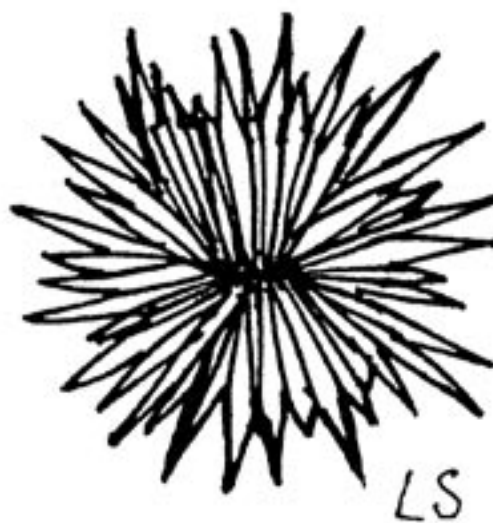
sett er den en pionerplante som koloniserer ubevokst mark. Den etablerer seg på disse vegetasjonsløse stedene fordi den ikke tåler skygge, tindved er nemlig en av de mest utpregete lysplanter vi kjenner. Den klarer seg bare der den får full lystilgang, spesielt fra juni til september når den har bladene sine i full funksjon. For eksempel på elvegrusen / -sanden ved Gaulosen har den funnet et levested hvor den klarer seg best i konkurransen med andre arter, iallfall for en tid. Tindvedbestanden utgjør den første etableringsfasen i en primær, autogen suksesjon. Men med sin spesielle formeringsmåte bidrar den selv til sin "undergang", da den skaper brukelige vekstvilkår for andre arter. Den formerer seg på stedet ved hjelp av røttene. Ved siden å ha en lang rot som når ned til grunnvannet, danner den lange, krypende rotutløpere, og fra disse utvikler det seg nye, sterkt forgreinete planter (kloning). Hele området har etter hvert blitt til et nesten ugjennomtrengelig kratt med mye gras i undervegetasjonen. I tillegg må nevnes at spissene til kortskuddene utvikler seg til skarpe torner.

Store deler av området er preget av menneskelige aktiviteter. Det er tatt ut store mengder grus, og det har dannet seg mindre "innsjøer" og en ujevn overflate. Grus kan gjøres om til penger, og hva spiller det da for rolle om tindveden har sitt levested her? Den er den svakere part i dette konkurranseforholdet. Men heldigvis ble tindvedens voksested fredet ved

Kongelig resolusjon i 1983.

Systematisk sett er tindved en tofrøbladet plante som hører til familien *Eleagnaceae*, sølvbuskfamilien, på norsk også ofte kalt for tindvedfamilien.

Tindved er en nanofanerofytt, dvs. en busk eller et lite tre. De fleste er vel 2-3 m høye, noen rundt 5 m, og jeg vil anslå at de storvokste eksemplarene er ca. 7 m høye, kanskje enda mer? Det er målt stammehøyder på opptil 11 meter her på Leinøra, og dette skal være de høyeste tindvedtrærne i verden! Plantene har bladene sittende på nesten hele året. Jeg målte lengden på de lansettformede bladene, de fleste var mellom 5 og 7 mm i bredden og mellom 5 og 8 cm i lengden. De viser ikke noen spesielle bygningstrekk mht. vannhusholdning og gassutveksling. Det spesielle med bladene er undersiden som er dekket av såkalte stjernehaar eller skjoldhaar. Disse hårene er festet i midten med en meget kort stilk og danner et fint mønster. Den sølvgråhvite fargen skyldes lysets refleksjon fra de døde,

luftfylte cellene. Sett gjennom et mikroskop ser et skjoldhår slik ut:

I Trøndelag vokser tindved der elven Gaula har lagt opp store grusmengder. En kan vente å finne tindved der det er tørt til middelsfuktig jordbunn og nøytral til basisk jordreaksjon. Den fins ikke på sterkt sur jord. Den grove elvegrusen må ha en gunstig pH-verdi. Hvor kalkholdig denne grusen er, vet jeg ikke noe om. Det er mye leire i området og tilsig av gjødselstoffer fra landbruket i området. Vannet i Gaulosen er noe saltholdig, brakkvann, og store deler av området oversvømmes ved flo. Men disse vekslende forhold klarer tindveden godt. Som nevnt lenger oppe, er lysfaktoren dessuten det avgjørende for voksestedet. Alle planter trenger mye nitrogen i vegetasjonsperioden, men tindveden klarer seg på nitrogenfattige steder til tross for manglende matjord. Den lever i symbiose med nitrogenfikserende rotknolle-aktinomyceter (strålesopp). Dermed er den uavhengig av nitrogenholdige stoffer fra nedbrytingen. Tindved er særbu og alt er innrettet på vindpollinering. Hadde vi sett tindvedbestanden i blomstringstiden, ville den ikke ha frydet øyet noe særlig. Blomstene ville vi knapt nok ha sett. De har en svakt grønnlig farge, de er meget reduserte og blomsterbladene mangler. Hannblomstene er små og uanselige, bare ca. 2 mm lange og med 4 støvbærere i et dypt todelt beger. Hunnblomsten består nesten bare av det ca. 2 mm lange arret. (Se

i Fægri, Norges Planter, bd. 2 s. 48). Det stikker ut av et lite, rørformet beger som utvikler seg videre etter befruktningen. Det omslutter den egentlige frukten: en nøtt med ett frø inni. Det er altså det kjøttfulle begeret som vi ser som den orangerøde "frukten" (ofte kalt et bær) på hunnplantene i oktober. Jeg spiste noen av dem, men til min forbauselse var bærene ikke gode i smaken rett fra treet. Men jeg fylte en liten pose med de vitamin C-holdige bærene likevel. Visste du at man kan lage verdens (ingen overdrivelse) beste likør av dem? Det trengs ikke så store mengder. Bærene lot vi ligge i fryseren i 2 uker, etterpå ble de knust og tilsatt sukker og 60% alkohol. Så ble frøene filtrert vekk og saften tilsatt noe mer alkohol og tynnet ut med varmt sukkervann, helt etter smak. Resultatet ble en lysegulfarget krystallklar likør som overtraff alle våre forventninger da den fikk sin uroppførelse ved årsskiftet, den var dessverre altfor god.

IKKE TJUKK NOK MOLLESTADEIKA PÅ ANDREPLASS

Reidar BJORVATN

I begynnelsen av 2007 satte NRK i gang en konkurranse de kalte "Mitt Tre" Seere og lyttere landet over ble oppfordret til å sende inn forslag til største tre, beste bilde og beste historie knyttet til deres favorittre. NRK-redaksjonen fikk brev i bøtter og spann! Trær er åpenbart viktige for folk, og noen trær synes man har sin egen personlighet. Trær som har stått i flere hundre år skaper tilhørighet og trygghet. De skaper kontinuitet mellom historiske hendelser og slektsledd. Samtidig blir man ydmyk når man ser sitt liv i et større perspektiv.

Å konkurrere om hvilket tre som betyr mest, går ikke an. Men største tre og beste bilde er det lettere å sette kriterier for. Vårt eget ikon, Mollestadeika, har en omkrets på hele 10,5 meter 1,3 meter over bakken! Det var dessverre 30 centimeter for lite. Brureika i Hardanger er nemlig 10,80 meter. Det ble slått fast i Naturens Verden på P1 søndag 16. desember.

I en tilsvarende konkurranse i 1990 kom Mollestadeika på tredje plass. Gunnar Mollestad, som meldte inn Mollestadeika til Mitt Tre-konkurransen, skriver til Birkenes-Avisa at han selv har besøkt Brureika, og det er et klart mindre tre. Men kriteriet var altså omkretsen 1,3 meter over bakken.

Mollestadeika lever i beste velgående. Neste gang skal vi vinne! sier Mollestad. Til konkurransen serverte han følgende sagn om den tusen år gamle storeikas opphav:

Et brudedefølge fra Mosfjellheia kom et år i vårløysinga på ski. De hadde gått ut heiene og kom ned til Mollestad på veg til kirken. På Mollestad var det snøbart. De satte derfor skia fra seg, og bruda satte skistaven, som var av eik, ned i marka og sa: "Nå kan du stå der til jeg kommer tilbake." Men hun kom aldri tilbake. Elva gikk stri i vårflommen. Prammen veltet, og brud og brudgom ble borte. Men skistaven satte samme år nye skudd og vokste opp til ei stor eik. Folketrua fortalte at ei vette i haugen under eika hadde gitt livskraft til staven. Eika ble derfor kalt Vette-eika.

Sagnet sier altså at det bor en vette i haugen under treet. Hun har gitt livskraft til eika. Kanskje vi skulle ta opp tradisjonen med å sette ut noen fulle ølboller ved foten av treet?

Artikkelen har vært presentert tidligere i Birkenes-Avisa.

Forfatteren

Reidar BJORVATN er journalist i Birkenes-Avisa. E-mail: rbjorvatn@yahoo.no

Mollestadeika Foto Gunnar Mollestad

KONKURRANSE

KONKURRANSE

KONKURRANSE

Det er et helt år mellom sommerekskursjonene hvor Trond Risdal lager konkurranse til deltagerne hver kveld. Men fortvil ikke - *Listéra* vil nå i samarbeid med Trond Risdal invitere leserne til å delta i en ekstra konkurranse.

Bildene på neste side viser 8 arter.

Send forslag til norske og/eller latinske navn på de 8 artene til Trond Risdal, Orionvegen 88, 3942 Porsgrunn E-mail: trond.risdal@t-fk.no innen 1/11-2008.

Fullt hus belønnes med premie for 10 dyktige og heldige innsendere.

Løsning og navn på vinnerne presenteres i neste nummer av *Listéra*.

Bilde 1

Bilde 2

Bilde 3

Bilde 4

Bilde 5

Bilde 6

Bilde 7

Bilde 8

PLANTER I BIBELEN 4: MANDELTRE

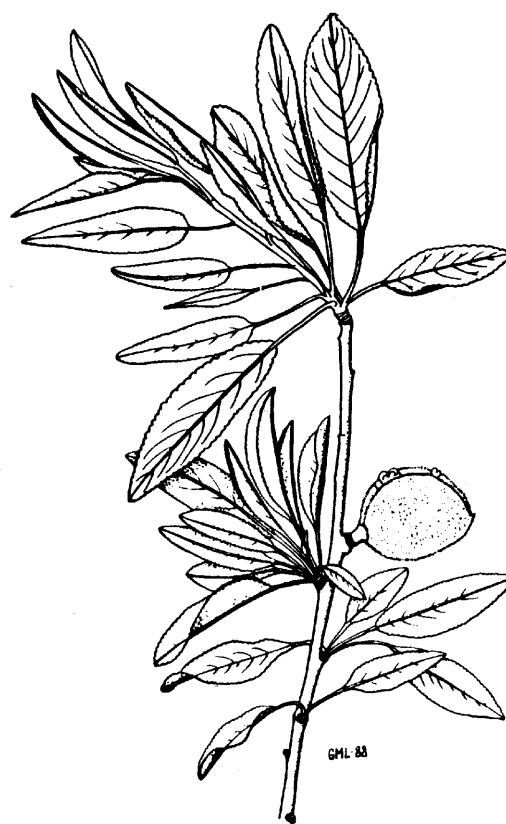
Prunus amygdalus

Gerd Mari Lye¹

Mandeltre er første gang omtalt i første Mosebok, kapittel 30:37-39, i forbindelse med Jakob. Jakob tjente i en årrekke hos sin onkel Laban. Som lønn skulle han få beholde alle flekkete og spraglete dyr. Og slik forteller Bibelen om hvordan mandeltreet ble tatt i bruk for å gjøre Jakob til en rik mann: ”Jakob fant nå friske kjepper av hvitpoppe, mandeltre og platan og flekket barken av dem i striper, så den hvite veden ble synlig. Så satte han kjeppene, som han hadde flekket av, i vantrauene, i rennene der småfeet kom for å drikke – like foran dyrene; for det paret seg når de kom for å drikke. Nå paret de seg ved kjeppene og fikk stripete, flekkete og spraglete unger.”

Det står mer om mandel i kap. 43:10. Jakobs sønn Josef var nå styrer i Egypt, og hans brødre hadde vært på sin første reise dit for å skaffe mat. På Josefs befaling måtte de vende tilbake og hente sin yngste bror Benjamin. Deres far Jakob ville svært nødig dette, men han måtte gi seg: ”Da sa deres far Israel til dem: Ta med i sekkene deres noe av det beste som finnes i landet, og bring det som gave til mannen: litt balsam og litt honning, gummi og harpiks, pistasienøtter og mandler!” Mandler var altså av det beste som fantes i Israel, og på den tid (ca. 1700 f.Kr.) kanskje ikke så vanlig i Egypt.

Mandeltreets vakre blomster ble brukt som modell under utformingen av den syvarmede lysestaken av gull, som ble laget ca. 1490 f.Kr. under den lange ørkenvandringen: ”Seks

armer skal gå ut fra lysestaken, tre på den ene siden og tre på den andre. På den ene armen skal det være tre skåler med knopper og blomster og på den andre tre skåler med knopper og blomster. ... Skålene skal ha samme form som en mandelblomst.” (annen Mosebok, 25:32-34) Det er usikkert

om mandeltreet kan ha vokst i Sinai-ørkenen eller om israelittene hadde den i sitt minne fra tiden i Egypt, men treet har evne til å greie seg både i fjellsprekker og under vanskelige forhold.

I fjerde Mosebok 17:8, fremdeles under ørkenvandringen, tillegges mandeltreet igjen en spesiell vekt. På Herrens befaling skulle alle de 12 stamme-høvdingene legge hver sin stav i møteteltet. Så skulle den spire og gro, staven som tilhørte den mannen som Herren hadde valgt ut til tjenesten for seg: "Da han (Moses) neste dagen kom inn i teltet, fikk han se at Arons stav, staven for Levis ætt, hadde satt friske skudd; den hadde fått knopper, blomster og modne mandler." Dersom staven var brakt med helt fra Egypt, var dette virkelig et Herrens under, selv om mandelkvister har lett for å spire når de kommer i vann!

Hos Forkynneren 12:1, lyder oppfordringen: "Tenk på din skaper i ungdommens år, før de onde dagene kommer..." I vers 5 står det i vår oversettelse: "Da gruer en seg for hver bakke, og skremsler lurar på veien.

Mandeltreet blomstrer, gresshoppene sleper seg fram, og kapersene mister sin kraft. For mennesket går til sin evige bolig; de som skal gråte er alt på gaten." For å forstå betydningen av bruken av mandeltreet i dette verset, burde en kanskje gå helt tilbake til grunnteksten. En engelsk bibelutgave (Moffat) sier: "Hans hår er mandelhvit." På avstand har de svakt rosa blomstene på mandeltreet et snøhvitt skjær, og kan minne om en eldre persons snøhvite hår.

Den siste omtalen av mandeltreet som skal nevnes i denne artikkelen, finner vi hos profeten Jeremia 1:11-12: "Herrens ord kom til meg, og det lød så: Hva ser du, Jeremia? Jeg svarte: Jeg ser en gren av våketreet. Da sa Herren til meg: Da så du rett, for jeg vil våke over mitt ord og sette det i verk." I den offisielle engelske oversettelsen heter det: "Jeg ser en gren av et mandeltre." I den gamle norske oversettelsen står det: "Jeg ser en stav av det våkne tre." Som fotnote er anført: "d.e. av mandeltreet, som kalles så fordi det blomstrer tidligere enn andre trær." Mandeltreet blomstrer allerede i januar, og er et av de trærne som "våkner" først om våren. Det er også et ordspill i de to delene av bibelverset: "våketreet" og "våke over mitt ord". Mandeltreet kan lære også oss å være våken, og vise oss at Herren "vil våke over sitt ord og sette det i verk".

¹ Første artikkel i serien kom i *Listéra* 2005:2, andre kom i 2007:1 og tredje kom i 2007:2. Forfatteren skrev disse opprinnelig til sitt menighetsblad på Ås.

Starr i Fokus:

TETTSTARR OG PIGGSTARR

Trond Risdal

To flotte starr som vi stundom kan finne i Telemark er tettstarr *Carex spicata* og piggstarr *Carex muricata* ssp. *muricata*. De er ikke lette å skille fra hverandre og vi vet lite om utbredelsen, så floraatlas komiteen er svært interessert i rapporter om funn av disse arter (er du i tvil så ta gjerne et belegg). Begge når en høyde på ca. 70 cm og har bare hannaks (ikke adskilte hannaks).

Tettstarr er ganske vanlig på Østlandet og i kyststrøk opp til Trøndelag, høyderecord er 380 moh. i Hjartdal. Piggstarr liker seg på kalkrik jord og er mindre vanlig enn Tettstarr, men utbredelsen er mye av den samme bortsett fra at den mangler i de ytre

kyststrøk fra Telemark til Sogn og Fjordane og den går helt opp til 1310 moh. i Lom. Begge finner vi på tørrbakker, skogkanter og veikanter. Hvordan skal vi da kunne skille de to fra hverandre? Etter å ha studert litteraturen foreslår jeg følgende skilletegn å kikke etter:

Det sikreste tegn skal være å skrape eldre røtter med en kniv og se på fargen. Men ta en titt på slirehinne og fruktgjemmer så slipper du å dra opp hele planten.

Det finns en underart av piggstarr kalt blek piggstarr *C. muricata* ssp. *lamprocarpa*, den er sørlig og er bestemt fra Søgne og Farsund, men utbredelsen er svært lite kjent.

Tettstarr *Carex spicata* øverst og piggstarr *C. muricata* nederst

Tettstarr til venstre med høy "gotisk" bue og piggstarr til høyre med lav "romansk" bue

Fruktgjemmer fra tettstarr til venstre og piggstarr til høyre

Fruktgjemmer og dekk skjell fra tettstarr til venstre og piggstarr til høyre

	Tettstarr	Piggstarr
Røtter under bark	Fiolette	Hvite
Nedre slirer	Purpurbrune/oppfliset	Brune/svartaktige
Blad	2 - 3 mm brede, rent grønne	3 - 4 mm brede
Slirehinne	Høy bue "gotisk"	Lav bue "romansk"
Strå	Tuer med utbøyde strå	Kraftige, 1,5 mm, oppe ru
Dekkskjell	Langspisse, gulgrønne og ca. 5 mm lange	Mørkt brune, 2,5 - 3,5 mm. Kortere enn fruktgjemmet
Fruktgjemmer	4,5 - 5,5 mm og delt i en nedre lysere del (svampvev) og en øvre mørkere	4,2 - 4,6 mm uten svampvev men med kantlist.

Forfatteren

Trond Risdal, Orionvegen 88, 3942 Porsgrunn, trond.risdal@t-fk.no

Alle foto Norman Hagen

DEN HVITE MANNES FOTSPOR

GROBLAD *PLANTÁGO MAJOR*

Bodil Hansen

I denne artikkelen tar jeg for meg den sårhelende urten groblad. Den har sterke tradisjoner fra 1000 år tilbake. Artikkelen er delt inn i tre kapitler. I det første har jeg beskrevet arten, skrevet om dens utbredelse og noen tilpasninger. I det andre kapitlet har jeg gått litt inn på familien den hører til, og det nye klassifiseringssystemet den har fått. I det tredje og siste kapitlet skriver jeg om groblad som medisinplante. Om dens myter, ulike kjerringråd og om forskning som er utført på arten.

Langs veikantene og på mange gårdsplasser i de tempererte deler av verden, vokser en av de mest anvendelige medisinplantene, nemlig groblad – verdens beste ugras! Det er som sagt et ugras, sprer seg som et, men med uvurderlige egenskaper som har satt tydelige spor i flere hundreår.

Beskrivelse

Groblad kjennes lett igjen med sine blader i rosett. De er brede og glatte, men har læraktig konsistens. Bladene er også linjenervede og stilkete. Bladranden er hel, eller svakt tannet. Blomstene sitter i smale og tette sylindriske aks, og har gulbrune kronbladfliker. De blomstrer ca fra juli til august. Støvknappene er fiolette. Groblad har kapselfrukter

med lokk, og frøene blir klebrige i fuktig vær. Det er vanlig at bladene har sju nerver, men antallet varierer. Alt mellom tre og ni nerver er vanlig. Jordstengelen er avstumpet og den har lange trevlerøtter. Planten har oftest en høyde på ca 5 – 30 cm, og den vokser og trives best i kulturmark, veikanter og på tun i tempererte områder. Dvs. at den finnes så langt nord som til Troms.

Groblad er en flerårig plante. Den visner hver høst, men overlever i form av en rot under bakken. De fleste blomsterplanter i Norge er flerårige. Det kommer av at vi lever langt mot nord, der sommeren er kort og ofte kjølig. Det er derfor ikke så lett for planten å komme seg gjennom en hel livssyklus fra frø til blomstring og tilbake til frø på en kort sesong.

Utbredelse og tilpasning

Ettersom groblad har et klebrig slimlag ytterst i skallet, fører det til at de lett fester seg til det de er i kontakt med, som f. eks. dyrepoter, sko, hjul og redskaper. Denne egenskapen er sterkest i fuktig vær. Det finnes knapt noen planter som tåler mer tråkk og slitasje enn groblad. De sterke karstrengene (nerver) er noe av grunnen til det. Dette er med og bidrar til plantens gode overlevelsessevne. Hver plante kan produsere ca. 20 000 frø. Det er

dermed ikke vanskelig å forestille seg hvorfor planten har spredd seg så raskt og vidt. Fra Europa fulgte planten med våre forfedre til andre verdensdeler og kulturer. Overalt hvor Europeerne reiste, etablerte groblad seg. Indianerne i Nord-Amerika ga den navnet ”Den hvite manns fotspor”. Det er ikke så rart med tanke på koloniseringen som foregikk.

Den nye kjempefamilien (*Plantagináceae*)

Groblad hører til Kjempefamilien. Det er en familie under ordenen *Lamiales*. Plantene i denne familien har blomster i kvaster eller aks. I Norges ”flora - bibel”; ”Norsk flora”, skrevet av Lid, står det listet opp kun fem arter fra to slekter (*Plantago* og *Littórella*) i den tradisjonelle kjempefamilien. Groblad og smalkjempe har to underarter:

- groblad (*Plantago major*)
  - ugrasgroblad
  - strandgroblad
- dunkjempe (*Plantago médie*)
- smalkjempe (*Plantago lanceolata*)
- strandkjempe (*Plantago marítima*)
  - vanlig strandkjempe
  - ishavskjempe
- tjørngress (*Littorélla uniflóra*)

Etter nyere oppfatninger og moderne taksonomiske utredninger inneholder kjempefamilien ca 90 planteslekter i verden, og derav ca. 9 slekter i Norge. I tillegg til de to Lid har oppført i sin flora, har vi; *Limosélla* (evjebrodd), *Mimúlus*

(gjøglerblomst), *Hippuridáceae* (hestehale), *Callitricháceae* (sprike - vannstjerne), *Antirrhinum* (løvemunn), *Linária* (torskemunn), *Cymbalária* (murtorskemunn), *Digitális* (revebjelle) og *Verónica* (veronika). Fra denne listen kan vi se at artene er av Lid klassifisert under Maskeblomstfamilien (*Scrophulariáceae*). Dette nye klassifiseringssystemet er så nytt at den ikke finnes i norske floraer ennå. I innledningen i Lids flora står det bl.a. skrevet om Maskeblomstfamilien:

”Maskeblomstfamilien er svært heterogen og truleg ”unaturleg”. Behandling av molekylære data viser at slektene her høyrer til minst fem familiar: *Scrophulariaceae* [...], *Plantaginaceae* [...], *Orobanchaceae* [...], *Calceolariaceae* [...], og *Phrymaceae* [...]. Denne omveltinga blir ikke gjennomført i denne utgåva” (Lid og Lid 2005: 684).

Vi kan vel håpe at i neste utgave av Lids ”Norsk flora”, så vil disse endringene foreligge, selv om det å endre på en flora er treg materie. Det blir uansett spennende å se om det kommer med i det hele tatt.

Medisinplante

Groblad har hatt en bred plass i mange lands folkemedisin. Planten skulle virke legende både på folk og dyr. Mange hevder at groblad er verdens beste ugras. I tidligere tider når folk vandret langs veiene, ble

de ofte utsatt for ulykker, overfall, skader, bitt og blødninger. Det latinske slektsnavnet *Plantago* betyr fotsåle, og viser til at romerne brukte urten på soldatenes såre føtter. Som vi ser, går ordet "fot" igjen når vi snakker om denne planten. Ettersom groblad vokste på hard og tett jord, likte den seg godt ved veikanten, og ble veikantens hersker og vokste der den trengtes mest. Kunnskapen om dens legende evner spredde seg raskt.

Myter om groblad gjennom tidene

I den norrøne Volundsagaen er det en historie om røyskatten som leger seg selv med bladet. Fra Numedal verserer det en historie om at når en orm er slått fordervet, søker den etter et groblad som den ruller seg inn i og blir "god igjen på timen". Vi finner lignende fortellinger i tradisjonell kinesisk urtemedisin. Mange trodde at de mest virksomme grobladene - de med størst "lækjarkraft" - var blad som hoggormen hadde ligget på. I norrøn folkemedisin trodde man at ormen hadde legende krefter, og slike groblad var derfor ekstra ettertraktet. I nordisk middelalder brukte folket å legge groblad på ormebitt for å drive ut giften. I boka "Historia naturalis", skrevet av Den romerske legen Plinius i år 57 etter Kristus, kalte han groblad "et ufeilbarlig middel etter bitt av ville dyr". Han anbefalte å bruke saften av groblad mot bitt. Spesielt mente han virkningen var god mot slangebitt og skorpionstikk.

Det sies at hvis man fra barndommen av rev bladet av fra

planten og så hvor mange nerver som ble igjen, fikk man vite hvor mange kjærester man ville få.

Andre norske navn

Vegblad, lækjesblad, lækjesblekke, vegblokk, sårblad, gardsgras, griseblad, grisetunge, griseøyre, groblokke, hønsblad, jonsokgras, plåsterblad.

Kjerringråd

Groblad har i norsk folkemedisin vært brukt mot ormebitt, byller og sår. Planten kalles også for "lækjarblad". Det finnes mange kjerringråd på hvordan groblad kan brukes. Her har jeg prøvd å samle inn noen aktuelle "medisinske" bruksmåter for urten:

Groblader bør plukkes friske. Ved å presse ut saften fra bladene, kan de benyttes både utvortes og innvortes. Det sies at "framsiden leger og baksiden trekker". Dvs. at undersiden av bladet drar ut materien og renser såret. Etter at såret er rensset for puss med undersiden av et blad, legges et nytt blad på, men nå med oversiden ned. På kviser kan man legge en bit groblad og sette en plasterlapp over. Plager med hevelser og forstuinger sies kan dempes ved å legge knuste groblad på det smertefulle stedet og dekke det til med en bandasje. Kløende insektstikk lindres ved å gni knuste groblad direkte på stikkene.

En annen ide kan være å lage et varmtvannsuttrekk (urtete). Da kan man bruke både friske og tørkede urter ved å helle kokende vann over bladene. Det sies at ved plager i tennene og i gummen, anbefales

det å skylle munnen med urtete av groblad. Ved eksem og psoriasis kan man bruke dette avkoket og vaske huden flere ganger daglig. Urtete av groblad har også hjulpet mot magekatarr, forkjølelse, bronkitt, øreverk, astma, halsesyke, epilepsi, ødemer og hoggormbitt.

En tredje bruksmåte er å lage en medisinsk olje av groblader og smalkjempe for å lindre kløe. Oljen kan lages ved å finhakke like store deler av begge artene og legge de i kaldpresset solsikkeolje. Et tips er å tilsette eterisk olje av timian, ca 10 dråper pr. 50 ml olje. Denne blandingen er et godt liniment til bruk på barn med hoste og bronkitt. Som tidligere nevnt, er groblad spiselig, og kan brukes i salater, eller kokes og brukes i stuinger, kaker o.l. Det sies også at bladene kan henges i en snor rundt halsen og vil da beskytte mot lopper og lus.

Det finnes et homøopatisk preparat "Plantago" som lages av den friske planten med rot. *Plantago* kan brukes mot øreverk og tannverk, men gis også ved sengevæting. De som reagerer best på *Plantago*, er sløve, irritable og utålmodige personer. Karakteristisk er tretthet og utmattelse med behov for å gjespe og strekke seg hele tiden.

Urten kan brukes ved følgende helseplager/sykdommer:

Sår, kutt, skader, hudbetennelser, godartede svulster, hodeverk, eksem, kviser, helvetesild, magesår, magekatarr, tarmbetennelse, irritabel tykktarm, blødninger i fordøyelses-

Fig. 996. Groblad (*Plantago major*). A = blomst i det hannlige stadium, B = det hanlige stadium, C = det siste i lengdesnitt. D = fruktknute i tverrsnitt. E = åpent kapsel. F = frø i lengdesnitt så kimen ses. — A, B og E er 3, C og F er 6, D er 10 g. forstørret. (Etter Beck von Managetta.)

Fra Våre ville planter av Lagerberg, Holmboe og Nordhagen

systemet, diaré, blærekatarr, insektstikk, hoggormbitt, brannså, leggsår, betente mandler, hemoroider, åreknuter, liktorner, hoste, astma, bronkitt, bihulebetennelse, høyfeber, hornhinnebetennelse, halsinfeksjon og øreinfeksjoner.

Forskning

Groblad dyrkes i våre dager kommersielt til medisinsk bruk hovedsakelig i Bulgaria, Tyskland, Ungarn, Nederland, Polen, og tidligere Jugoslavia og Sovjetunionen. Den klassifiseres som "handelsvare" i Norge. Det finnes ikke mye vitenskapelig dokumentasjon på at groblad faktisk virker mot de sykdommer og plager som er listet opp, men det er vel liten tvil på at den er virksom som en

Groblad *Plantago major* Foto Kristin Vigander

sårhelende plante. Det forklarer den utbredte bruken av planten gjennom 1000 år i Norden. Vi bør allikevel ta alt som står skrevet om den i eldre litteratur med en klype salt.

Det har tidligere blitt utført forskning på groblad. I 1993 isolerte, karakteriserte og testet Anne Berit Samuelsen biologiske polysakkarider i groblad. Forsøkene hennes kan tyde på at pektiner som finnes i planten, virker positivt på immunapparatet og

derved fremmer sårhelingsprosessen (Hjelmstad 2004). Groblad fungerer godt som et naturlig antibiotikum. De spede friske bladene under blomstringen og friskpresset plantesaft har en sterk antibakteriell virkning, men virkningen avtar ved oppvarming. Det er ikke noe problem å finne groblad om sommeren, men sørg for å plukke på steder der bladene ikke er forurenset på noen måte, verken av trafikk eller husdyr.

På bakgrunn av de undersøkelserne som er gjort, og tradisjonene som er knyttet til groblad, kan planten trygt anbefales til bruk innvortes og utvortes i våre dager. Det foreligger ingen rapportering om noen form for bivirkninger ved utvortes bruk. Ved tarmslyng bør den ikke brukes innvortes – noe for øvrig andre avføringsmidler heller ikke skal brukes til. Inntil forskning kan bevise at urten ikke er farlig på noen måte, bør ammende og gravide unngå å bruke den.

Innholdsstoffer i groblad

Iridoider (bl.a. aucubin, som også

forekommer hos øyentrøst-artene), flavonoider (heriblant apigenin), garvestoffer, slim, kiseltsyre og enzymer. Aucubin øker nyrenes utskillelse av urinsyre, apigenin er betennelseshemmende.

Groblad i blomst Foto Norman Hagen

Litteratur

- Hjelmstad, Rolv (2007). Groblad. Urtekildens planteleksikon. Hentet 4.2.08: http://www.rolv.no/urtemedisin/medisinplanter/plan_maj.htm
- Hjelmstad, Rolv (2007). Groblad – verdens beste ugras. Urtekildens planteleksikon. Hentet 4.2.08: http://www.rolv.no/urtemedisin/artikler/plan_maj/art2.htm
- Hjelmstad, Rolv (2004). Groblad. Urtekildens planteleksikon. Hentet 4.2.08: http://www.rolv.no/urtemedisin/artikler/plan_maj/art1.htm
- Høeg, Ove Arbo (1974). Planter og tradisjon: floraen i levende tale og tradisjon i Norge 1925-1973. Oslo. Universitetsforlaget. .
- Høeg, Ove Arbo og Anne Sofie Wyller Christophersen (1984). Våre medisinske planter: trollskap, tradisjon og legekunst. Oslo. Det Beste
- Lid, Johannes og Dagny Tande Lid (2005). Norsk flora. 7. utgåva. Otta. Det Norske Samlaget
- Nyhus, Gunnar (1996). Plantenes mangfoldige liv 1. Frøplantenes Evolusjon, økologi og formering. Kompendium. Høgskolen i Hedmark.
- Wesenberg, Jan (2003). Skiftende vinder i blomsterplantesystemet. Blyttia, Norsk botanisk forenings tidsskrift. Årgang 61, 2003, nr 4. Side 199 – 210. Hentet 04.02.08: <http://www.toyen.uio.no/botanisk/nbf/blyttia/>
- Wischmann, Finn (2003). Norsk fargeflora. 5. utgave, 3. opplag. N.W. Ungarn. Damm & Sønn AS.
- <http://no.wikipedia.org/wiki/Kjempefamilien>. Hentet 4.2.08
- <http://no.wikipedia.org/wiki/Maskeblomstfamilien> Hentet 4.2.08

Forfatteren

Bodil Hansen er lærerstudent og arbeider for tiden med en master i naturfagdidaktikk ved Høgskolen i Trøndelag E-mail: bodil.hansen@tele2.no

MARIANØKLEBLOM – *PRIMULA VERIS* FOR 20 ÅR SIDEN – OG FOR 10 ÅR SIDEN

Kristin Vigander

Vi i redaksjonen har planer om å tørke støv av tidligere utgitte artikler i Listera. Denne gang har jeg funnet frem til en artikkel skrevet av Roger Halvorsen for nøyaktig 20 år siden, i Listera nr 1 – 1988.

Artikkelen hadde sin bakgrunn i at Marianøkleblom ble utropt til årets plante i TBF i 1987. Det å utrope årets plante var den gang et forsøk på å få medlemmene med på å gjøre en liten ekstra innsats i kartleggingen av en bestemt art, for å se hvordan utbredelsen av arten var.

Men den gang som nå: Roger måtte konkludere med at TBF'ere var en treg masse når det gjelder å svare på den type henvendelser: Det var svært lav respons fra medlemmene den gangen, men gjennom lokalavisa Varden kom det inn informasjon fra leserne. Fra Roger Halvorsens artikkel:

"Her fikk vi svar i massevis, og som ventet fikk vi for det meste svar om lokaliteter langs kysten fra Kragerøområdet til grensa mot Vestfold og i Grenlandstraktene, særlig på kalkformasjonen. Det var alle slags mennesker som svarte på vår henvendelse i Varden. En eneste lokalitet dukket det opp fra områder utenfor det forventede, idet Maria nøkleblomst også ble meldt fra Hjartdal. Denne forekomsten ligger svært så isolert i forhold til det store og sammenhengende

utbredelsesområdet sør i fylket og man kunne kanskje være fristet til å tro at den er plantet inn her. Imidlertid varter Hjartdal opp med så mange andre uvanlige arter langt fra tidligere kjente lokaliteter, at det burde være liten grunn til å tro at denne forekomsten skyldes innplanting.

Fra øvre del av Gjerpendes-dalen ble det meldt om en uvanlig form av Maria nøkleblomst. Den ble sagt å være hvit, men den viste seg å være svært så lys gul. En annen forunderlig ting med den var at den var delvis fylt. Det fantes en del eksemplarer av denne formen spredt utover blant mengder av den sedvanlige gule formen. Det ble dessuten funnet begge typer blomster som må til for å få frøspredning, det som på fagspråket kalles heterostyli, så trolig setter denne formen også frø.

Litt om heterostyli: Marianøkleblom har det som kalles heterostyli, noe som innebærer at noen planter har blomster med støvbærere lengst inn i kronrøret og en lang griffel som gjør at arret sitter ute i åpningen av kronrøret. Andre eksemplarer har det omvendt. Selve kronrøret er dessuten utformet noe forskjellig hos de to typene av blomster. Se ellers figuren som er funnet i Fægri 'Norges planter'. I følge Fægri spirer dessuten blomsterstøvet fra den ene typen blomster bare på arret til den andre typen, slik at selvbestøvning er utelukket.

Noen få lokaliteter var Telemark tilgodesett med i Hulténs "Atlas över

væxternas utbredning i Norden”, men arten viser seg å være mer utbredt enn som så. Alle opplysningene som er kommet inn, er sammenholdt med innsamlet materiale fra TBFs turer og hva som måtte ha kommet inn av materiale fra medlemmene samt med innsamlet data fra Botanisk museum på Tøyen. Resultatet er så blitt et utbredelseskart som er nokså tettprykket langs Telemarkskysten og i Grenlandsområdet. Alle prikkene er ikke belagt med herbariemateriale.

I alle fall: Takk til de få som brakte opplysninger. Arten kan godt gå inn i Flora-atlas. Det er, slik det ser ut i dag, svært sannsynlig at dette utbredelseskartet om et par tiår eller mer, har skiftet karakter. Dessverre er det tydelig at Maria nøkleblom er på tilbakegang på svært mange av sine lokaliteter, særlig av det slaget som var preget av skogsbeite. Bare framtida vil vise om det fortsatt vil bli vokseplasser igjen på våre kanter til en art som har fine tradisjoner, ikke minst som en liten våropplevelse.

En liten bønn til slutt kanskje? Nå når nøkleblomst tydelig er på tilbakegang, bør vi vel kanskje kunne gjøre en innsats for bevaring f.eks. ved at passende vokseområder inntil friområder o.l. holdes åpne for den, og dessuten at vi oppdrar hverandre til å la bl.a. Maria nøkleblom få slippe den massive plukkinga vi av og til kan være vitne til.

Dette skrev Roger for 20 år siden og nå er vi i 'framtida'. Hvordan har det gått med planten i disse siste 20 årene? Jeg har spurt meg litt rundt, men

har ikke fått noe entydig svar. Til tross for at Roger gjerne ville det: Marianøkleblom er fremdeles ikke definert som Floraatlas-plante, og er derfor ikke godt registrert. Men det er et generelt inntrykk at mange av de gamle, rike lokalitetene i Grenland er sterkt redusert på grunn av husdyrbeiting og gjengroing. På landsbasis sier magefølelsen at arten holder stand i enkelte kjerneområder på kambrosiluren, som på Hadeland/Toten og delvis i Asker/Bærum, der det fortsatt finnes store forekomster. Videre finner vi den mange steder i kystnære områder langs Oslofjorden, også i grunnfjellområdene, men der er populasjonene ofte små flekker i det finkuperte landskapet. For øvrig er inntrykket at den er i jevn tilbakegang i det 'vanlige Østlandslandskapet'. Her har forekomstene vært knyttet utelukkende til kulturlandskapet, -havnehager, skogkanter ved beiter, små kulturpåvirkete skogholt i tilknytning til gårdstun osv. I slike områder finner vi gjerne enten økt påvirkning (oppgraving, planering, intensivt jordbruk, nedbygging) eller gjengroing. Det vil si brudd på kontinuiteten i det gamle kulturlandskapet, hvilket er meget ugunstig for arten. Det ser også ut til at Marianøkleblom har minimal evne til å spre seg til nye lokaliteter i vår tid.

Det er naturlig å anta at den følger samme mønster i Telemark: at arten holder stand på kambrosiluren i Grenland og i småflekker i kystlandskapet utenfor raet, men at den i innlandet er på rask vei ut.

(kilde: E-mail fra Jan Wesenberg).

Litt vemodig, for Marianøkkelblom er en usedvanlig vakker og kjærkommen plante, – en liten velkomst til solen og sommeren.

Da jeg hadde lest gjennom artikkelen fra 1988, sjekket jeg om det hadde vært skrevet mer om planten i andre utgaver av Listera. Og det morsomme var at jeg fant neste artikkel i nr. 1 1998 – altså nøyaktig 10 år etter den første artikkelen, og nøyaktig 10 år før denne. Dette var en artikkel av Sigrid Nordskog, en artikkel som Sigrid tidligere hadde skrevet for Vest-Telemark Blad.

Med Sigrids tillatelse gjengir jeg også denne artikkelen:

”Det var ein gong at jomfru Maria miste nøkleknippet sitt frå himmelen og ned på jorda. Ho vart svært lei seg, for ho tenkte at mellom alle buskane og lyngen der nede blir det umogleg å finne dei att. Men sjå: der voks det opp ei vakker plante med små gule blomar, og blomane minte om nøklar. Jomfru Maria skjøna straks at det var staden der nøkleknippet låg, og ho sende en liten engel som henta det til henne. Seinare har planta heitt Maria nøkleblom. Blomen kan faktisk minne litt om en gamaldags type nøklar brukt til boltelåsar, og namnet himelsnykel er kjent frå norske dialektar.

Maria nøkleblom er ei av dei tidlegaste vårplantene. Derav det latinske namnet *Primula veris*, den første om våren. Så snart snøen har gått, kan ein finne rosettane med dei små blada liggande i rullar, ferdige til å brette seg ut. Blomane, som har ein herleg søt ange, er plassert i skjerm på toppen av ein naken stengel.

Kvar enkelt blom er berre ca 1 cm brei, med fem kronflikar som er gule med ein raud eller oransje flekk innerst. I følge folketrua hadde desse 'solprikkane' ein magisk foryngande kraft. Det vart laga salvar som visstnok tok vekk rynker og tilførde huda ny ungdom. I England blir det framleis laga nøkleblomvin som ikkje berre smakar godt, men som òg er bra for nervene. I Fyresdal skal dei ha brukt rota mot blødningar. Sikkert er det at rota inneheld stoff som er slimløysande og framleis blir brukt mot forkjølelse og bronkitt. Rota vart òg brukt i brennevin, fordi det gav en god smak og en vakker farge. Maria nøkleblom er yndlings-blomen til alvane. I 'Ein midt-sommarnattsdraum' møter vi ein alv i skogen som fortel at han er i teneste hjå alvedronning Titania:

*”Hos vår dronning er eg dreng
doggar hennar danse-eng.
Der held nøkleblomar vakt
kring vår dronning. I si drakt,
gul med prikkar av rubin
står dei tett i tett og skin
ei perle i øyra får dei av meg
for eg samlar doggdråper på min veg.”*

Ein alv kan sova i ein nøkleblom, så store kan dei ikkje vera.... Maria nøkleblom har mange og fagre slektingar. Blant dei er kusymre, hagenøkkelblom og mai-nøkkelblom, samt et stort antal kultiverte prydd-planter. I Telemark er nøkleblomen mest utbreidd i distrikta nær kysten, men er òg å finne i innlandskommunar som Hjartdal, Seljord og Kviteseid. Diverre er dette ein av dei artene som det stadig blir færre av på dei gamle veksestadene.

Marianøkleblom *Primula veris* Foto Kristin Vigander

Slik skrev Sigrid Nordskog for 10 år siden. Selv har jeg flere forekomster av marianøkleblom i min hage på Jar, og hver vår går jeg ut og ser etter den med andektighet: Kommer den der jeg har forventet den? Har den spredd seg? Og – ja, jeg ser at den faktisk formerer seg i min lille hage. Den er en kjærkommen hyllest til våren og solen, og den blir vernet hos meg.

Men kan vi gjøre noe for å bevare den i Telemark? Bør vi ikke snart følge oppfordringen til Roger fra 20 år siden – og innføre den som en floraatlasart?

Forfatteren

Kristin Vigander Bærum

E-mail: kristvi@gmail.com

FLORAATLAS FUNN FOR TELEMARK 2005

Bjørn Erik Halvorsen

For året 2005 ble det rapportert inn 276 funn til Floraatlas komiteen. 105 av disse var bekreftelser av eldre funn. De fordelte seg på 103 ulike arter/underarter. De mest ”populære” artene var dette året vadderot *Phyteuma spicatum* med 29 innmeldinger, grønnburkne *Aspelenium viride* med 13 innmeldinger og småstorkenebb *Geranium pusillum* med 12 innmeldinger.

Innmeldingene fordelte seg på disse kommunene:

Kommune	Ant.
Porsgrunn	107
Vinje	59
Tinn	42
Bamble	29
Skien	19
Kragerø	11
Hjartdal	9

De ivrigste innmeldere var dette året Trond Risdal med 100 funn, Østlandsavdelingen med 99 funn og TBF med 48 funn. I alt har innmeldingene kommet fra 10 personer/foreninger.

Interessante funn:

Handmarinøkkel *Botrychium lanceolatum*

Handmarinøkkel har i Norsk rødliste 2006 kategori EN (sterkt truet). Derfor er det hyggelig at den fins på en del steder i slåtteengene i Telemarks øvre kommuner. Denne gang ble den funnet 3 eksemplarer ved Holvik ved Møsvatn (MM 6070 3212).

Strandrisp *Limonium humile*

Strandrisp ble funnet på ei strandeng ved Sagvika (NL 2742 3351). Dette er første gang strandrisp er funnet i

Bamble kommune. Tidligere er den kjent fra en rekke lokaliteter i Kragerø kommune.

Normanssmåarve *Sagina x normaniana*

Normanssmåarve ble funnet i ei grøft langs den nedlagte jernbanelinja opp til Vemork i Tinn kommune (MM 7197 3733). Dette er kryssingen mellom tunsmåarve (*S. procumbens*) og setersmåarve (*S. saginoides*). Normanssmåarve er en art som lett kan forveksles med setersmåarve, og denne planta er derfor trolig ofte forbigått.

Sylsmåarve *Sagina subulata*

Sylsmåarve ble funnet ved Vestre Trolldalen i Bamble (NL 3367 3195). I Floraatlasen har vi bare en registrering tidligere på denne arten i Bamble kommune, fra Bjørnøya 1993. Arten har en rekke lokaliteter i Kragerø kommune og i Brunlanes-området.

Bukkebeinurt *Ononis arvensis*

Bukkebeinurt ble funnet ved en skogsbilvei ved Farsjø i Kragerø kommune (NL 194 343). Arten hadde fra før 11 registreringer i Telemark (10 i Kragerø og 1 i Bamble). Men, arten var tidligere ikke rapportert inn etter 1990, så derfor er dette funnet viktig.

Musekløver *Trifolium dubium*

Musekløver har noen eldre funn i Telemark fra Kragerø, Bamble og Porsgrunn kommuner. Den siste sikre rapporten av arten er fra Valberg i Kragerø fra 1982. Den ble nå funnet ved gartneriet på Sandøya i Porsgrunn (NL 4232 4569).

Engstorkenebb *Geranium pratense*

Engstorkenebb ble funnet i Atrå i Tinn kommune (MM 8528 4975). Det finnes mange lokaliteter på engstorkenebb i de kystnære områdene i Telemark. Men, det er første gang at arten er funnet så langt inne i fylket.

Skogfiol x engfiol *Viola x intersita*

Kryssingen mellom skogfiol *Viola riviniana* og engfiol *Viola canina* ssp. *canina* ble funnet i et stort felt langs

Bondalsveien i Tuddal i Hjartdal kommune (MM 8795 2410). Vi har liten oversikt over hvor vanlig denne hybridene er i Telemark.

Vårsalat *Valerianella locusta*

Før 2005 var det 2 lokaliteter på vårsalat i Telemark i Floraatlasen. Dette var ved Sandvika ved Langesund i Bamble (1975) (NL 414 413) og Stråholmen i Kragerø (1981) (NL 376 293). I 2005 kom det inn 2 registreringer på denne arten. Dette var en ny lokalitet på Stråholmen (NL 371 293) og ved Blekebakken ved Brevik i Porsgrunn (NL 3894 4630).

Vadderot *Phyteuma spicatum*

På Østlandsavdelings ukestur i Tinn og Vinje ble vadderot gjenfunnet på en rekke gamle, kjente lokaliteter. Også en del nye funnsteder ble registrert. Blant disse er lokaliteter i Gausdalen i Tinn, noe som er ny østgrense for Norge (MM 7787 3566). Den tidligere østgrensa, som lå i Bjørndalen nord for Bondal i Hjartdal kommune (MM 765 337), ble også gjenfunnet på denne turen. Men, her ble det bare funnet bladrosetter etter grundig leting. Dette skal ha vært en svært rik vadderot-lokalitet den gang setervollene ble benyttet til beite.

Legepestrot *Petasites hybridus*

Legepestrot er etterhvert blitt funnet i en del veikanter i Grenland. Nå er den også funnet i Bamble kommune. Den ble funnet i veikanten på riksveien mellom Herre og Vold (NL 311 527).

Andre interessante funn

Det også gjort interessante funn av arter som ikke registreres systematisk som floraatlasarter:

Fjellsmelle *Silene acaulis*

Fjellsmelle ble funnet ved Vemork i Tinn kommune (MM 7218 3744). Fjellsmelle er på ingen måte en sjelden plante i norske fjell. Dette funnet er likevel spennende fordi det ligger i kanten til utbredelsesområdet for denne arten.

Flikbjørnebær *Rubus laciniatus*

Flikbjørnebær ble funnet ved Hasleidet på grensa mellom Kragerø og Bamble kommuner (NL 2594 3347). Selv om dette sannsynligvis skriver seg fra husene i nærheten, så er det første gang denne arten er rapportert i vill tilstand i Telemark.

Chilehumleblom x enghumleblom *Geum quellyon x rivale*

Hybriden mellom chilehumleblom og enghumleblom ble funnet ved Holvik ved Møsvatn i Vinje kommune (MM 6093 3228).

Dvergekattost *Malva pusilla*

Dvergekattost ble funnet ved Farsjø i Kragerø kommune (NL 188 353). I den nasjonale Artsdatabanken har jeg hentet ut eldre funn av denne arten i Telemark. Den er tidligere samlet på Fen i Nome kommune, i de tettbygde områdene i Skien og på Stråholmen og Jomfruland i Kragerø kommune.

Breiflangre *Epipactis helleborine*

Breiflangre er relativt vanlig i kystkommunene i Telemark, og finnes spredt videre innover i fylket. I dette tilfellet ble den funnet ved Haddelandsveien (stien fra Rjukan sentrum opp nordskråningen av Vestfjorddalen) i Tinn kommune (MM 7729 3832) på 430 m.o.h. Dette er uvanlig langt inne i fylket.

Nabolagets ville vekster: BLÅBÆR – SUPERBÆRET

Anders Often

Jeg vil påstå at absolutt ingen – kanskje med et mulig unntak for den klesvaskeren som prøver å få flekkene av klærne etter bærturen – kan finne noe stygt å si om skogenes og heienes nasjonalbær, selve plukkebæret framfor noe, vårt alles eie gode blåbær.

Dette symbolbæret nummer én er bare godt, flott, sunt – og attpå til vanlig. Det har samme udiskutable, og i denne sammenheng positive, svartblå farge, omtrent som gamle kong Olavs skianorakk. Det snur tankene mot tidlighøstens deilige blåbærsoll med melk og sukker på og Alf Prøysens lillebror som gikk

“Finn et strå og trø dem på...”
Foto Anders Often

aller bakerst med tjuetjue blåbær på et lokk.

Selv Elsa Beskows debutbok ”Puttes eventyr i blåbærskogen”¹

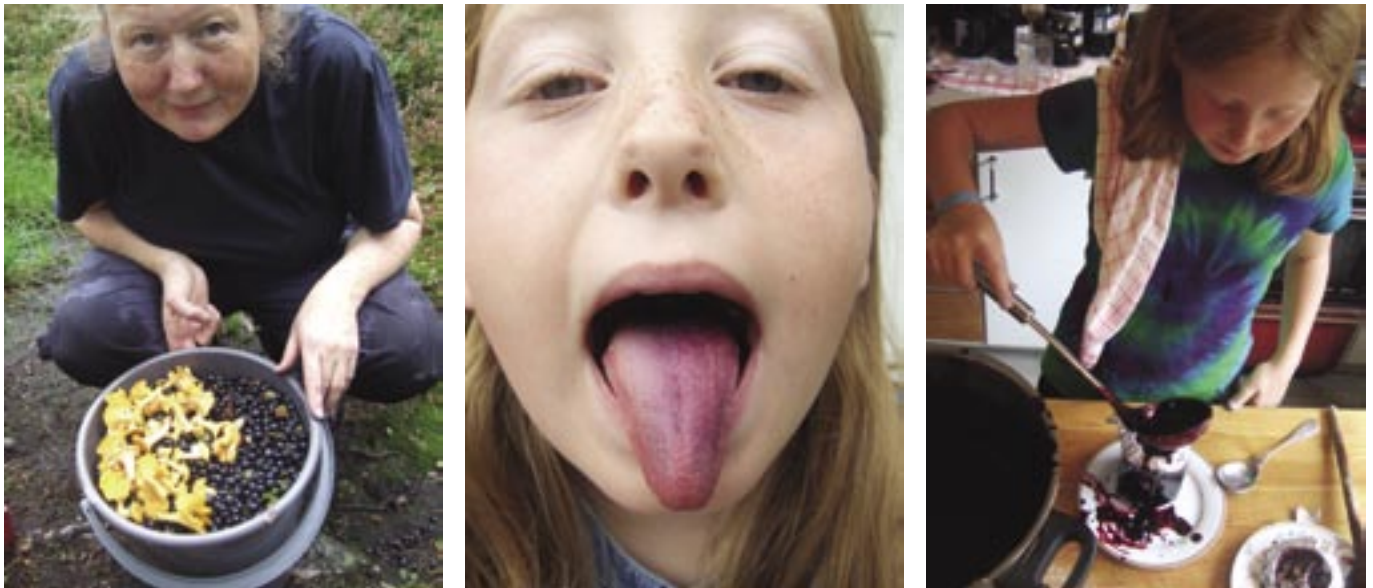

Blåbær *Vaccinium myrtillus*
Foto Norman Hagen

– som for den hårsåre kan føles litt overmorsalsk – må vel egentlig kunne kalles gjennomført godslig. Putte sitter gråtkvalt på en stubbe i skogen med tomme kurver og fortviler over

Blåbær i blomst Foto Norman Hagen

Blåbær og litt kantareller på topp, Karolines blåbærtunge og blåbærsyltetøykoking Foto Anders Often

ikke å finne bær til fødselsdagen til mor. Men så blir han forhekset til tommelitenstørrelse av blåbærfar og ført inn i blåbærkongens rike og etter hvert også til tyttebærmamma og småpikenes tyttebærhave. Puttes kurver fylles opp av syv pene, dog litt rampete små blåbærgutter og fem små og søte tyttebærjenter. Etter mange eventyr slutter historien med at Putte atter sitter på stubben, storøyd og forundret, men nå med fulle kurver til mor.

Kanskje er det lengre mellom skogenes og heienes små Putter i dag enn det var da Elsa Beskow skrev og tegnet sin vakre historie – utgitt for første gang så tidlig som i 1901. Ingen vil vel i dag påstå at blåbærplukking er en folkesport. Nei så langt derifra! I dagens blåbærskog kan man stort sett kun finne middelaldrende bærkjerringer, én og annen noe folkesky gubbe, ressursutnyttende østeuropeere og noen ytterst få familier med mer eller

Effektiv bærrensner Foto Brith Omberg

Svart blåbær Foto Norman Hagen

mindre blåsure unger tvunget med på tur. Og disse siste er når sant skal sies – om ikke håpløse – så i alle fall temmelig dårlige bærplukkere da de bare kan plukke med ei hånd fordi mobilen okkuperer den andre.

Disse trendene har til sammen den store fordel at kampen om sunnhetsbombene (dvs. blåbærene) har avtatt. Selv i bynær skog kan det i gode år bugne rett bak bebyggelsen. Jeg har til og med opplevd at folk har stirret måpende og spurt meg om bærene jeg har plukket er spiselige. Er det ikke slik at skogen er sprøytet? Kan man plukke i andres skog? Har luftforurensningen gjort bærene til spesialavfall og ligger dessuten som et giftig lag utenpå og gjør dem til giftbomber? Jada sier jeg da. Og man får kreft i tillegg. Dette siste har jeg riktignok ennå ikke sagt, men ved en passende anledning har jeg tenkt ut at det kunne være en nyttig kommentar for å sikre et egnet blåbærsted.

Voksested

Etter min erfaring er det nesten aldri i det en økolog ville kalle typisk *blåbærgranskog* at man skal plukke blåbær. De gode forekomstene er i lysåpen blandingsbarskog og i fjellbjørkeskog – samt på halvstore hogstfelt noen år etter hogsten, forutsatt at hogstavfall er fjernet så ikke oppslaget av bringebær og då og slikt kveler lyngen. Det hender det kan være brukbare forekomster av bær i ikke for fuktig, ganske lysåpen og noe forsumpet skog, men selv plukker jeg aldri slik bær, da de på disse stedene som oftest er sure og smakløse – men

store og flotte kan de være om de ikke er angrepet av monilia – noe jeg har et klart inntrykk av er overhyppig i fuktig skog – men dette kan skyldes en innpodet aversjon mot å plukke blåbær på småfuktige steder. Min regel er at man skal kunne gå ned på kne og raspe med seg bærene med lange og faste tohåndsdrag med en god gammeldags Rapp bærplukker uten å risikere å bli bløt på knærne. Da er skogen passe tørr.

Frøplanter

I løpet av mine 35 år som det jeg knapt vil kalle en god bærplukker, men hva som trolig av en utenforstående ekspert vil kunne klassifiseres som godt innenfor kategorien *brukbar bærplukker til husbruk*², har jeg aldri opplevd å finne en eneste frøplante av blåbær. Det samme gjelder også i løpet av årene som yrkesaktiv botaniker. Derfor må jeg innrømme at jeg rett og slett ikke vet hvordan en frøplante av blåbær ser ut; og har heller aldri sett et bilde, eller en illustrasjon av en slik plante. Det kunne dermed tenkes at de første bladene ser så rare ut at man ikke skjønner at det er blåbær det dreier seg om, og dermed vil ta det for en småplante av skogstjerne, gullris eller en annen typisk karplante for bærlyngskogen. Men fruktsettingen hos blåbær er jo normalt upåklagelig, og spredningen med fugl er god, så her skulle det ikke mangle på muligheter for frøene å havne på egnede steder for spiring og vekst.

Nå har det vist seg at mattedannende arter ofte har temmelig dårlig nyetablering så slik sett faller blåbær

inn i et mønster. Men at nyetablering også må skje en gang i blant for mattedannere er temmelig opplagt, så trolig har man å gjøre med en hyppighet som er så lav at det innen hva man kunne kalle manns minne inntreffer sjelden, og dermed gir fenomenet inntrykk av knapt å eksistere. Hvis noen av *Listéras* lesere har et digitalt bilde av hva som beviselig er en frøplante av *Vaccinium myrtillus* coll. er jeg svært interessert i å se et slikt bilde – gjerne som et lite oppslag i *Blyttia*, og med for eksempel følgende tittel: ”Frøplante av blåbær funnet.”

Antioksidant og fargebomber

Blåbær er sunt – året rundt, eller ”Blåbær – smakfull antioksidant” som den alternative legen Audun Myskja har kalt sin interessante bok om blåbær³. Her gis det inngående forklaring til teoriene om hvorfor det er sunt med matvarer som er rike på antioksidanter, og om hvor mye

det er av dette nettopp i blåbær, og da i forhold til andre bær, frukt og grønnsaker. Konklusjonen er enkel og entydig positiv for blåbær. Det inneholder mye antioksidanter og det er sunt å spise. Den fysiologiske forklaringen på dette er litt uklar. Men antioksidanter er blant annet påstått å bedre hukommelsen og å retardere aldringsprosessen – begge deler noe som i alle fall i et utvidet helsebegrep kan påstås å være gode effekter.

Det som er 100% sikkert er i alle fall at den primære aktiviteten – det å plukke bærene ute i terrenget er bra. Man får naturopplevelse, trim, frisk luft og den gode følelsen av kontakt med et urgammelt instinkt for matauk – noe som skulle være med å sikre overlevelsen gjennom en lang og kald vinter, og – vil noen kunne påstå – dermed gir oss kontakt med vår egen dype naturidentitet som ligger nedlagt i oss, langt der inne et sted, fra den gang vi var samlere og jegere.

Noter

¹Beskow, E. 1901. *Puttes äventyr i blåbärskogen*. Norsk utgave fra 1945. Oversatt av Berit Brønne. Damm, 16 s.

²Often, A. 2005. Ikke bare blåbær. Bærplukking i Nord-Østerdalen i 1980-årene. *Sopp og Nyttevekster 2005-1*:16-18.

³Myskja, A. 2006. *Blåbær - smakfull antioksidant*. Noras Ark, 173 s.

Forfatteren

Anders Often, NINA, Gaustadalléen 21, 0348 Oslo E-mail: anders.often@nina.no

EN VÆRØYPLANTE

Norman Hagen

Tidlig i mars i år fikk jeg en email fra Lise Faafeng i Naturfagsenteret som trengte bilder av bl.a. parkslirekne. Jan Wesenberg hadde tipset henne om plantefotografer hun kunne kontakte. I tillegg til de bildene jeg hadde av parkslirekne kikket jeg på bilder jeg tok av en bestand med en ukjent plante jeg så ved Breidvika i Værøy i Lofoten sist sommer da jeg en godværsdag syklet fra Sørland til Nordland (det heter så på Værøy).

Planten på bildene mine var helt klart ikke parkslirekne. Siden jeg ikke fant ut hvilken art det var, sendte jeg bildene til Jan Wesenberg med forslag om at det var en plante i syrefamilien.

Som vanlig kom det raskt et opplysende svar fra Jan:

Hei! Ukjent for meg også. Opplagt i syrefamilien. Når jeg slår opp i

siste utgave av Mossberg, syns jeg at artene i slekta *Aconogonum* (s. 110-111) likner mye, aller mest *A. weyrichii*. I siste Lid finner jeg noe som kalles værøyslirekne, *A. x fennicum* (*A. alpinum x weyrichii*), og som det står følgende om: ”Innført, gammel prydpilte, truleg komen frå Finland eller Russland, naturalisert. Bu Hole, No Dønna og mange stader i Røst og Værøy, Fi Hasvik.” Så ut ifra dette med ”mange steder i Værøy” tør jeg nesten vedde på at det er værøyslirekne du har fotografert. Hilsen Jan

Etter dette interessante svaret søkte jeg på *Aconogonon x fennicum* på internett og fant bilder som lignet svært mye på planten på Værøy.

Inntil det motsatte er bevist vil jeg derfor kalle planten på bildene mine for ”Værøyslirekne”.

Planten på Værøy som trolig er Værøyslirekne *Aconogonon x fennicum* Foto Norman Hagen

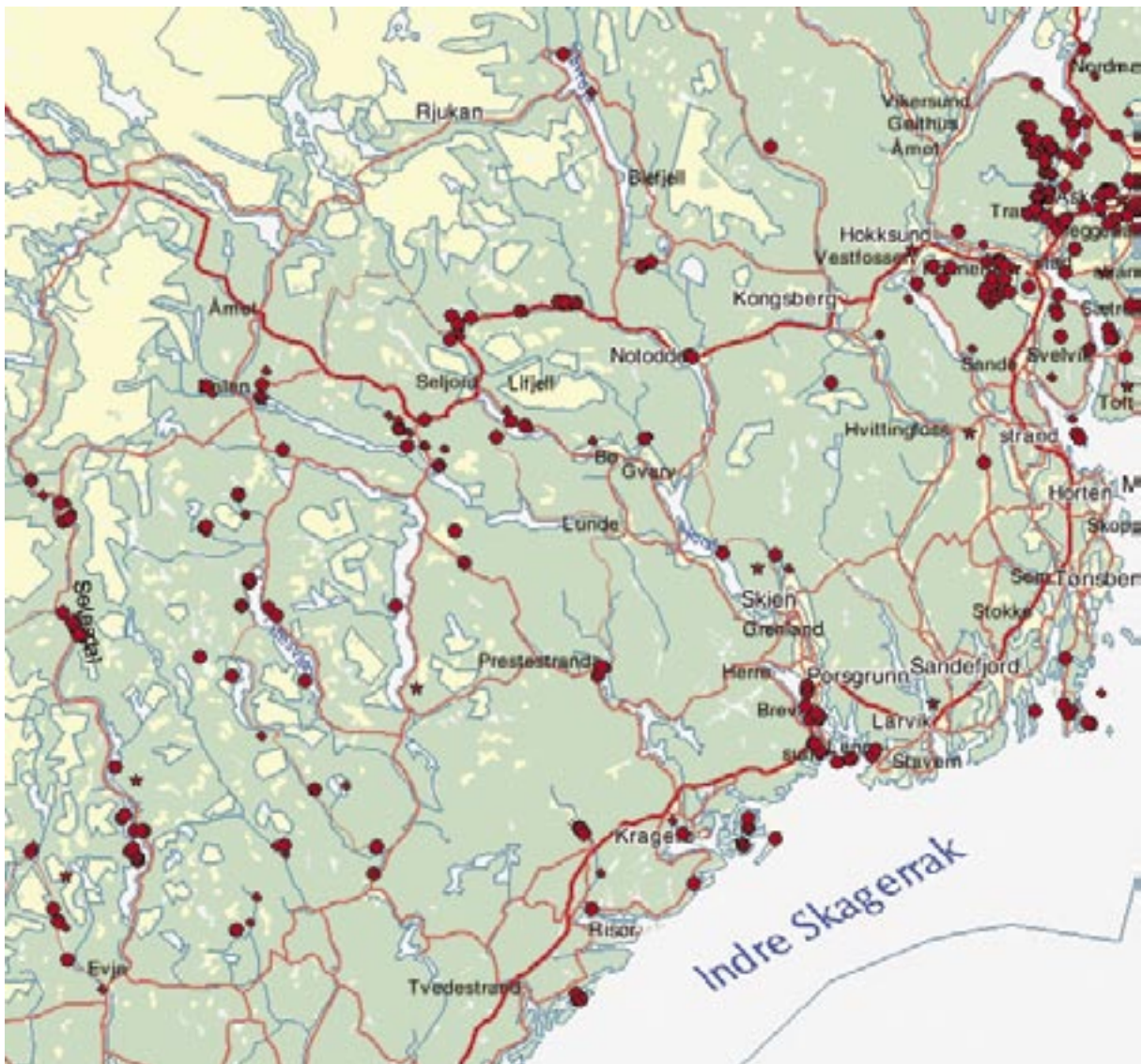
BREIFLANGRE, ÅRETS BLOMST I TBF

Bjørn Erik Halvorsen

Styret i TBF har valgt orkidéen breiflangre *Epipactis helleborine* som årets blomst for 2008. Funn som rapporteres inn vil bli registrert i Floraatlas for Telemark.

Epipactis arter er i Europa vanskelige å skille fra hverandre. I Norge er kun 3 arter kjent som viltvoksende. Dette er:

- Myrflangre *Epipactis palustris*, er så langt ikke funnet i Telemark.
- Breiflangre *Epipactis helleborine*, som er omtalt i denne artikkelen.
- Rødflangre *Epipactis atrorubens*, som er knyttet til kalkrik grunn, og som finnes i store mengder langs kalken i Grenland. Den er også funnet på kalkgrus lenger inne i fylket.

Utbredelsekart for breiflangre fra den nasjonale Artsdatabanken

Breiflangre og rødflangre kan være vanskelig å skille fra hverandre før plantene er i blomst. Derfor, hvis du vil melde inn funn, så vær tålmodig og vent til planta kan identifiseres med sikkerhet.

Siden 2002 har undertegnede registrert krysslister på data, i hovedsak fra våre turer i foreningen. Til sammen er det registret krysslister i 238 km-ruter. Det er rapportert breiflangre i kun 6 av disse km-rutene. Dette er i Kragerø (Helle og Soppekilen), Bamble (Røsskleiva), Skien (Jønnholt golfbane og Modammen) og Tinn (Haddelandsveien, som er stien opp lia på nordsiden av Rjukan sentrum). Dette gir selvfølgelig ikke noe godt representativt bilde av utbredelsen i Telemark, men det gir en indikasjon

på at den kanskje ikke er så vanlig hos oss.

Vi kan forvente å finne breiflangre over det meste av lavlandet i Telemark. Spesielt er lokaliteter i det midtre og indre av fylket interessante, fordi det her ser ut til å være bare spredte funn av den. Lids Norsk flora 2005 beskriver biotopene der man kan forvente å finne den som steinete edelløvskog og annen rik løv- og barskog, skogkanter, sjelden på myr, baserik grunn. Høyderekorden i Norge er i Bykle (Aust-Agder) på 750 moh. Nordligste funnsted er på Karlsøy i Troms. Den er kjent fra en rekke europeiske land, og utbredelsen er Eurasia og NV-Afrika.

<h1>B</h1>	Returadresse: Telemark Botaniske Forening Postboks 25 Stridsklev 3904 Porsgrunn
------------	--

INNHold	Side
Groblom – Gullris <i>Solidago virgaurea</i> , av <i>Sigrid Nordskog</i>	3
Hvor blir det av maskeblomstene?, av <i>Kristin Vigander</i>	4
”Skogsbaer” og ”skogmose”, av <i>Anders Often</i>	6
<i>Listéra</i> for 20 år siden: Tindved i Norge, av <i>Liv Schiemann</i>	9
Ikke tjukk nok. Mollestadeika på andreplass, av <i>Reidar Bjorvatn</i>	12
Konkurransen, av <i>Trond Risdal</i>	13
Planter i Bibelen: Mandeltre <i>Prunus Amygdalus</i> , av <i>Gerd Mari Lye</i>	15
Starr i fokus: Tettstarr og piggstarr, av <i>Trond Risdal</i>	17
Den hvite manns fotspor. Groblad <i>Plantago major</i> , av <i>Bodil Hansen</i>	19
Marianøkleblom – <i>Primula veris</i> , for 20 år siden og for 10 år siden, av <i>Kristin Vigander</i>	25
Floraatlas funn for Telemark 2005, av <i>Bjørn Erik Halvorsen</i>	29
Nabolagets ville vekster: Blåbær – Superbæret, av <i>Anders Often</i>	33
En Værøypilte, av <i>Norman Hagen</i>	37
Breiflangre, årets blomst i TBF, av <i>Bjørn Erik Halvorsen</i>	38